

Пастушок Г.С.

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ

Віковий період (ранньої юності) має свою особливу значимість для процесу навчання. Адже, як відомо, йде закріплення того, що склалось у підлітковому віці. За висловом Л.І.Божовича винакає повністю нова соціальна ситуація розвитку, необхідності самовизначення, вибору професії (1, С.365-419).

Підкреслимо, що відбуваються такі якісні новоутворення, як формування світогляду, самостійності суджень, самооцінювання, прагнення до самовиховання. Змінюється ставлення до навчальної діяльності – відповідно – постановка цілей, формулювання завдань, мотиваційна сфера. Це період переходу до систематичного засвоєння навчальних дисциплін, характерна систематизація та узагальнення знань, встановлення міжпредметних зв'язків. Надзвичайно висока активність думки і своєрідна продуктивність мислення. Студентів цікавлять не лише конкретні знання у готовому вигляді, а самий хід думки, її аналіз для усвідомлення знань.

З метою встановлення уявлення студентів про навчальну діяльність та рівень усвідомлення ними навчальної діяльності відповідно до вимог системи вищої освіти в Україні, було проведено опитування студентів. Вивчаючи ставлення студентів до організації навчальної діяльності, ми прийшли до двох висновків:

1) міра усвідомлення і самоуправління навчальною діяльністю у студентів тісно пов'язана з повнотою уявлення викладачів про структуру і способи навчальної діяльності;

2) без усвідомленої постановки завдань, формування навчальної діяльності в процесі навчання у вищій школі навіть на старших курсах не відбувається перехід до більш високого рівня саморегуляції учінням, уміння вчитися не удосконалюється.

Дослідження О.Є.Мальської, І.Л.Можаровського (2, С.78-79) були спрямовані на з'ясування питання про наявність у першокурсників знань про структуру навчання, її окремі компоненти, а також оцінювання рівня сформованості низки навчальних дій. Вони виходили з припущення про те, що в умовах стихійного формування навчання рівень усвідомлення та встановлення студентами і

самих навчальних завдань, і способів виконання навчальних дій буде низьким, таким, що не забезпечує саморегуляції навчання.

А тому важливою умовою ефективності організації навчальної діяльності в системі навчання у вищих закладах освіти є вивчення початкового рівня сформованості даної діяльності у студентів. Вивчення навчальних вмінь, якими володіють студенти, дозволяє конкретизувати та емпірично обґрунтовувати основні завдання цілеспрямованість формування навчальної діяльності в студентському віці, уточнювати зміст і обсяг знань, які необхідні для володіння прийомами учіння, а також форми і методи навчання студентів навчальної діяльності.

Однією з вимог до навчальної діяльності студентів є високий рівень свідомої регуляції. Для того, щоб успішно навчатись у вузі, необхідне уміння у значній мірі самостійно організовувати свою навчальну діяльність і, відповідно, не просто практично володіти навчальними діями, але володіти рефлексивно, усвідомлюючи їх склад і підстави, оцінюючи їх відповідність цілям і умовам діяльності та визначаючи таким чином найбільш ефективні способи засвоєння. Тому важливим показником сформованості навчальної діяльності є рівень їх усвідомлення – уміння студента вирішити що і для чого він робить.

Результати співбесіди із студентами-першокурсниками показують, що основна мета, яку вони перед собою ставлять – це добитися розуміння матеріалу, розібратися в ньому. Більшість з них це робить шляхом багаторазового читання з метою розуміння, окремі намагаються розбивати весь матеріал на частини, потім встановлювати між ними логічні зв'язки і виділяти найбільш важливе, основне. Однак студенти не можуть пояснити, на які ознаки навчального матеріалу вони орієнтуються, здійснюючи виділення його окремих змістовних частин, диференціацію головного і другорядного і т.д. Останнє є основною складовою засвоєння навчального матеріалу. Значення цього вміння для ефективності засвоєння матеріалу, що вивчається, закономірно підвищується при переході до навчання у вищій школі, де збільшується обсяг матеріалу для засвоєння, питома вага самостійної роботи студентів з різними джерелами навчальної інформації, в тому числі і з оригінальними науковими текстами. У зв'язку з цим вміння виділяти головне в змісті матеріалу у відповідності з його об'єктивною структурою виступає суттєвим компонентом готовності студентів до навчання у вузі.

Більшість першокурсників оцінюють текст, який містить найбільш важливу інформацію, або якщо він у більш зрозумілій формі містить визначення, формулювання, формули, розв'язок вправ тощо і якщо матеріал подано в узагальненій формі або описово-ілюстративній.

Таким чином, особливості навчальних умінь студентів-першокурсників у значній мірі відображають зміст шкільних вимог до знань учнів. Під впливом цих вимог в учнів формуються уявлення про зміст навчального матеріалу і тих його елементів, які в першу чергу належать засвоєнню, тобто, при стихійному формуванні навчальної діяльності характер вимог до знань учнів виступає провідним детермінантом якості навчальних умінь учнів. У зв'язку з цим узгодженість вимог, які ставляться логікою наукового знання, значимістю його окремих компонентів, виступає виживою умовою формування в учнів уміння адекватно виділяти головне у матеріалі, що вивчається.

На думку В.В.Давидова, Д.Б.Ельконіна, на успішність матеріалу, що вивчається, по-різному впливають такі чинники, як зміст знань, їх узагальненість та методична майстерність викладача. При цьому необхідно визначити, що лише при умові дії третього чинника – методичної майстерності викладача, попередні два знайдуть своє практичне втілення. Не зменшуючи цінності вищевказаного, слід пам'ятати про необхідність урахування індивідуальних особливостей студента-першокурсника: сформованість у нього певних знань та вмінь, темперамент, спрямованість особистості, рівень його психічного розвитку тощо.

Питання про оптимальні шляхи засвоєння знань висвітлюються в психолого-педагогічній літературі по-різному. Різні шляхи *оптимізації домашньої навчальної роботи* визначає В.А.Онищук (3), а саме:

- 1) комплексне планування завдань навчання, виховання і розвитку учнів;
- 2) вибір учнями оптимальних методів і прийомів навчальної роботи;
- 3) індивідуалізація та диференціація домашньої роботи;
- 4) навчання учнів методів і прийомів навчальної роботи;
- 5) виховання в учнів пізнавальної потреби, формування мотивів навчання.

Добитись цього можливо, в першу чергу, підвищенням якості виконання кожного завдання, його попередньої підготовки, інструктажу, постановки проблеми і її чіткого, лаконічного аналізу.

Виходячи з практичного досвіду роботи у вищому навчальному закладі, можна стверджувати, що система знань складається не стихійно, а завдяки вмінням і цілеспрямованості навчального процесу. Система знань у студентів формується, як правило, на основі принципу систематичності в навчанні, який передбачає засвоєння знань, навичок і умінь в певному логічному зв'язку, при провідному значенні істотних ознак понять, що засвоюються, коли вони, поняття, взяті в сукупності, становлять цілісне утворення, тобто систему. Вперше на необхідність систематизації знань було наголошено Я.А.Коменським «Велика дидактика», в якій зазначалося, що вся сукупність занять повинна бути старанно розподілена на класи так, щоб попереднє завжди відкривало дорогу наступному й освітлювало йому шлях (4, С.19). за Я.А.Коменським, навчання повинно бути організоване згідно з принципом послідовності і систематичності. Учні повинні одержувати не уривчасті повідомлення, а струнки, цілісні знання.

Засвоєння знань відбувається в результаті руху думки, яка проходить при цьому через різні етапи розумових операцій: аналізу, синтезу, порівняння, конкретизації, абстрагування, узагальнення, класифікації, систематизації.

Сучасна психолого-педагогічна наука розглядає питання про систематизацію знань у відповідності з питаннями засвоєння та застосування понять, зокрема, цим питанням приділяли увагу в своїх працях Д.М.Богоявленський, В.Н.Іржавцева, П.Я. Гальперін, В.О.Крутецький, Г.С.Костюк, М.О.Леонтьєв, Н.О.Менчинська, В.А.Моляко, О.О.Смірнов, З.І.Слепкань. Практика показує, що дана дія, яка припускає групування фрагментів навчального матеріалу, співвідношення елементів його змісту і створення на цій основі цілісної уяви про вивчене, в значній мірі визначає ефективність розуміння матеріалу і якість його засвоєння в цілому. Вивчення сформованості дії систематизації у студентів припускає:

- 1) виявлення того, в якій мірі при усвідомленні вивченого матеріалу студенти самостійно ставлять і реалізують завдання його систематизації;

- 2) наскільки успішно вони можуть здійснювати систематизацію матеріалу, якщо таке завдання перед ними поставлене;

- 3) у якій мірі ефективність систематизації визначається змістом орієнтації, отриманої студентами в процесі навчання даній навчальній дії.

Стосовно останнього, результат буде в значній мірі залежати від того, чи використовують студенти уявлення про логічну структуру наукового знання і його основних компонентів як орієнтирів виконання дії систематизації.

Таким чином, при організації формування такої навчальної дії необхідно диференціювати тих студентів, які в принципі вже володіють вихідними пізнавальними операціями, але, як правило, самостійно не ставлять перед собою такого завдання в ході його усвідомлення, і тих студентів, у яких не сформовані власні способи виконання систематизації. Якщо стосовно до першої групи студентів основна задача навчання буде складатись в утворенні в них стійкої цільової установки на здійснення систематизації навчального матеріалу в процесі усвідомлення, то формування вмінь систематизувати навчальний матеріал у другій групі з необхідністю має включати навчання основних способів виконання даної дії.

Систематизація сприяє засвоєнню структури знань і логічних зв'язків між предметами, явищами, процесами та їх окремими елементами (3, С.129).

«Систематизовані знання, як правило, закріплюють у схемах, таблицях і діють у науці протягом багатьох років (у логіці наукової класифікацію називають природньою» (5, С.57).

Пізнавальні процеси (сприйняття, пам'ять, мислення, уявлення) входять як складова частина в будь-яку людську діяльність і забезпечують ту або іншу ефективність (6). Пізнавальні процеси дозволяють людині намічати цілі, плани і зміст майбутньої діяльності, програвати в думці хід цієї діяльності, свої дії і поведінку, передбачити результати своєї діяльності і керувати ними по мірі виконання.

Запам'ятовування матеріалу, даного в готовому вигляді, здійснюється з меншим успіхом, ніж запам'ятовування матеріалу, знайденого самостійно в ході активної діяльності, і зберігається він в пам'яті довше. Запам'ятовування міцніше при опорі на наочний, образний результат. При самостійному формуванні опори стають більш дієвішим засобом запам'ятовування. Важливу роль для запам'ятовування відіграє повторення. Це вимагає організовувати повторення таким чином, щоб воно включало щось нове, різноманітне, модифіційне. Необхідною вимогою є розуміння того, що запам'ятовується.

У працях О.О.Смирнова (7) трапляється аналіз деяких прийомів запам'ятовування, зокрема, і смислове групування матеріалу, його

співвідношення з будь-яким іншим матеріалом, а також різних частин запам'ятовування матеріалу один з одним.

У дослідженнях З.М.Істоміної, І.Н.Преображенської, В.І.Сомохвалової (8) відзначається особливо яскраво виражена перевага логічних способів запам'ятовування і вказується, що провідне місце займає систематизація матеріалу з дотриманням єдиного принципу, що лежить в основі всієї системи.

Таким чином, у контексті нашого дослідження пропонуємо два шляхи навчальних дій: розуміння змісту навчального матеріалу і його опрацювання, а також різні способи їх виконання в залежності від конкретних умов. Щодо питання опрацювання матеріалу, а також різних способів його виконання, нагадаємо, що вказівки про необхідність включення методичних знань у зміст навчальної діяльності не тільки у ВЗО, але й у середній школі, можна зустріти у дослідженнях психологів та дидактів (9), у яких йдеться про те, що в процесі вивчення конкретного навчального предмета відбувається також опанування знаннями логіко-методологічного характеру, але це, у свою чергу, підвищує якість засвоєння предмета, цілісність та системність знань.

Дослідження, проведені нами на першому курсі Острозької Академії, показали, що у студентів-першокурсників немає належних навичок і умінь самостійно працювати. Так, 82% першокурсників, які дістали оцінку «задовільно» з математики на зимовій сесії, визнали, що працювали у першому семестрі недостатньо. У середньому близько 54% першокурсників вважають, що вони не працювали систематично протягом семестру або систематичність була періодичною.

Особливий інтерес до організації самостійної роботи студентів-першокурсників викликано, перш за все, саме тим, що 50% (в Острозькій Академії – 60%) навчального часу відведено на самоосвіту.

Дослідження про свідоме планування часу студентів показало: 64% студентів складають план на місяць, виключаючи період сесії; для планування 60% постійно використовують календар і записну книжку, деякі додатково ведуть щоденник, але лише 48% із усієї вибірки студентів регулярно контролюють виконання плану.

Як правило, позанавчальний час студенти не завжди використовують раціонально. А тому організація самостійної роботи студентів потребує методично правильно спланованого керівництва.

Логіка домашньої роботи досить тісно пов'язана з логікою вивчення нового матеріалу на занятті. А тому такі елементи, як мотивація, контроль і корекція, трансформуються в процеси внутрішньої мотивації, самоконтролю, самокорекції (3, С.307).

У залежності від основної дидактичної функції В.А.Онищук (3) виділяє такі види домашніх завдань:

- а) засвоєння теоретичного матеріалу;
- б) формування навичок і умінь;
- в) застосування знань, навичок і умінь у різних умовах;
- г) узагальнення та систематизація знань;
- д) пропедевтичні заняття;
- е) комбіновані домашні завдання.

Дослідження проблем самостійної роботи (Є.Я.Голант, Б.П.Єсіпов, Н.А.Половнікова, Б.І.Коротяєв та інші) показують, що більш глибокий рівень засвоєння знань учнів там, де вищий рівень самостійності.

У сучасних умовах більшість психологів і педагогів визначають, що для активізації самостійної роботи учнів їх необхідно озброїти не тільки системою знань, а й системою прийомів розумової діяльності (О.М.Леонтьєв, П.Я.Гальперін, Н.Ф.Тализіна, Н.О.Менчинська, Г.С.Костюк, Є.М.Кабанова-Меллер, В.В.Давидова та ін).

Психолого-педагогічні дослідження стверджують, що засвоєння математики розвиває логічне мислення. У процесі навчання необхідно враховувати, що розвиток мислення з віком іде від, образно кажучи, практичного до наукового, теоретичного. І основними якостями мислення, які повинні бути сформовані у процесі навчання, такі: глибина мислення - здатність виділяти суттєві ознаки при вивченні нового матеріалу, розв'язуванні задач, а також на рівні узагальнення; гнучкість - здатність долати бар'єр минулого досвіду /знань/, відходити від звичних шляхів думки, розв'язання суперечностей між актуалізованими знаннями й вимогами проблемної ситуації, оригінальність розв'язків; стійкість - втримання в пам'яті всієї сукупності виділених суттєвих ознак, здатність діяти у відповідності до них, а також неспіддатність на провокуючі впливи зовнішніх, випадкових ознак ситуації, задачі, що аналізується; економність мислення - здатність учня робити мінімальну кількість суджень; осмисленість (рефлексивність) мислення -

здатність дати звіт, як було знайдено розв'язок, як відбувався процес інтелектуального пошуку.

Викладачу важливо володіти оперативними методами діагностики мислення. При цьому можуть бути використані такі показники та критерії: здатність учня легко й швидко класифікувати матеріал; швидкість розумового орієнтування (власне не швидкість роботи, а швидкість узагальнення); уміння розрізняти у навчальному матеріалі суттєве від несуттєвого; володіння прийомами розумової діяльності і можливості їх переносу в новій ситуації; уміння самостійно засвоювати знання; темп просування у засвоєнні знань від часткового до загального; сформованість внутрішнього плану дій.

1. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М.: 1968. – ч.ІІІ, гл.4. – С.365-419.
2. Формирование учебной деятельности студентов / Под ред. В.Я.Ляудис. – М.: Изд-во Моск.ун-та, 1989. – 240 с.
3. Онищук В.А. Урок в современной школе. Пособие для учителя. – М.: Просвещение, 1986. – 160 с.
4. Коменский Я.А. Великая дидактика // Избр. пед. соч. – М.: Учпедгиз, 1955. – С.161-378.
5. Алексюк А.М. Загальні методи навчання в школі. Видання друге, перероблене і доповнене. – К.: Рад. школа, 1981. – 206 с.
6. Формирование учебной деятельности школьников / Под. ред. Давыдова В.В. и др. – М.: Педагогика, 1982. – 216 с.
7. Смирнов А.А. Проблемы психологии памяти. – М.: Просвещение, 1966. – С.205.
8. Ильясов И.И. Структура процесса учения. – М., 1986.
9. Талызина Н.Ф. Управление процессом усвоения знаний. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1975. – 343 с.